

ESTÁNDAR ORAL

Xosé L. Regueira

Instituto da Lingua Galega (USC)

INTRODUCCIÓN

Desde hai algún tempo parece existir unha maior conciencia da necesidade de “establecer un estándar oral” para a lingua galega, particularmente entre galegofalantes comprometidos co desenvolvemento social da lingua. Ao mesmo tempo tamén é frecuente que algúns profesionais que traballan en galego (medios de comunicación, teatro...) se queixen da “falta de modelos”. A inexistencia dun estándar oral claramente definido contrasta cun estándar escrito cada vez máis asentado, e esa deficiencia é sentida como unha necesidade que empeza a ser urxente atender:

Ese galego culto e neutro e enxebre que nos textos escritos xa o palpamos, nos textos orais (aínda os producidos nas cátedras universitarias) está moito máis atrasado, e mesmo non sei se haberá moito acordo de como debe ser. [...] Pero non é un tema menor, porque mentres non haxa ese galego de tecnócrata, funcionario ou asalariado, que non é de sitio ningún, non se terá superada de todo a eiva do dialectalismo (Santamarina 1998: 41).

Existen na sociedade galega posicións contrapostas sobre esta cuestión, como insinúa Santamarina nese fragmento, aínda que non sempre se manifiestan de maneira explícita. En diferentes ocasións algúns lingüistas teñen criticado algúns modelos de galego que se difunden a través dos medios de comunicación falados (Regueira 1994, 1997), desde unha posición purista, baseada na consideración de que resulta inescusable que os modelos de prestixio conserven os trazos fundamentais que caracterizan a fonoloxía e a gramática do galego herdado. Fronte a isto, outros especialistas advirten que é preciso sermos tolerantes cos novos falantes procedentes do español para facilitar a súa integración e evitar que as esixencias puristas se convertan en barreiras para o cambio de lingua. Ademais, entre os profesionais da prensa

falada e nalgúns outros sectores (incluídos algúns profesores de galego) non é raro encontrar posicións contrarias ás esixencias puristas, aínda que polo de agora non chegaron a se articular de maneira formal, e sobre todo percíbense fortes resistencias a practicar modelos que se aproximen ao galego tradicional. Todo isto configura unha situación complexa e potencialmente conflitiva.

Neste contexto, o propósito desta intervención é promover unha discusión sobre estas cuestións. Máis ca presentar unha descrición de como debería ser segundo o meu criterio o galego oral estándar, paréceme necesario analizar as actitudes e os conflitos que esta cuestión está a suscitar (ou a revelar). Para iso debemos facer unha reflexión sobre a necesidade e o carácter dese modelo de lingua, así como as ideoloxías e os intereses que poden estar intervindo na súa configuración e na súa aceptación. Así pois, despois de considerar a natureza dos estándares das linguas do noso ámbito cultural, farei unha breve revisión crítica do proceso de construción do estándar galego; a seguir referireime aos estándares orais, en particular ao caso galego e aos problemas e conflitos que se producen ao seu redor, para finalizar con algunhas consideracións sobre a conveniencia, o posible alcance e os límites das accións de codificación que poidan ser emprendidas desde ámbitos académicos.

A LINGUA ESTÁNDAR E A ESTANDARIZACIÓN

Todos os que nos ocupamos da lingua galega temos empregado algunha vez o concepto de “lingua estándar” e todos coñecemos (máis ou menos) o seu significado. Hai uns días nesta mesma sala (V. Demonte, neste mesmo libro) déronse varias definicións de lingua estándar que son normalmente aceptadas entre nós, e que lle atribúen como notas características a de ser unha variedade común (supradialectal, *koiné*, “intersección de lectos”), estendida social e xeograficamente, de consenso, transparente, accesible, apta para a comunicación (“lingua de intercambio”), lexitimada, situada nun plano superior ás demais variedades, etc. Esta idea está moi estendida en países con linguas “normalizadas”, coma o francés, o portugués ou o español:

La lengua común ha podido ser, en sus orígenes, una de las formas menores de la lengua histórica, un dialecto, pero su jerarquía histórico-política es otra que la de los dialectos y quien la adopta no la adopta como un dialecto, sino en un plano superior de solidaridad idiomática. [...] La constitución de la lengua común implica un determinado ideal de lengua, una lengua ejemplar o normalizada, y ésta resulta, a su vez, idealmente unitaria, por encima de las variedades regionales y aún más exonerada de localismos que la lengua común (Salvador 1988: 72).

Esta noción idealizada da lingua estándar é unha compoñente importante das ideoloxías nacionalistas (unha patria, un pobo, unha “lingua nacional”), e como tal tivo a súa máxima difusión como parte da ideoloxía difundida polos estados-nación da Idade Contemporánea. Con todo a idea de que a variedade “ilustre” é “común” e está situada nun “plano superior” é previa ao nacionalismo, pois aparece xa coa estandarización das linguas romances a finais da época medieval e a comezos da Idade Moderna. Xa Dante, en *De vulgari eloquentia* (libro 1, cap. XVI), defendía que o vulgar ilustre de Italia, en palabras de Fernández Rei (1991: 31), “é aquel que se oe en tódolos lugares pero que non se limita a ningún”. A ideoloxía que sitúa as variedades “ilustres” nun plano de superioridade sobre calquera outra variedade ou lingua falada nos respectivos reinos iníciase xeralmente no século XVI e desenvólvese ata a actualidade, nalgúns países con especial intensidade (como en Francia, cfr. Lodge 1991).

Mais se queremos entender o papel ou os papeis que os estándares lingüísticos desenvolveron e desenvolven nunha sociedade coma a nosa debemos ir máis alá destas concepcións ideolóxicas. Tocante á orixe e ó significado deste termo, sabemos que a palabra “estándar” foi tomada do inglés *standard*, que á súa vez procede do francés medio *estandard*, de orixe xermánica, de onde vén tamén o noso *estandarte* ‘bandeira, insignia’. En inglés, a definición que fornece o *Oxford English dictionary* (ou noutros coma o *Merriam-Webster’s Unabridged Dictionary*, p.e.), tras a acepción correspondente a “insignia militar” (equivalente a *estandarte*), é:

STANDARD, *n.* (*a.*)

II. Exemplar of measure or weight.

9. a. The authorized exemplar of a unit of measure or weight; e.g. a measuring rod of unit length; a vessel of unit capacity, or a mass of metal of unit weight, preserved in the custody of public officers as a permanent evidence of the legally prescribed magnitude of the unit.

[...]

10. a. (Originally *fig.* from 9.) An authoritative or recognized exemplar of correctness, perfection, or some definite degree of any quality.

Estas acepcións son ben coñecidas polos sistemas de pesos e medidas e polos procesos de fabricación industrial. Como modelo fixado polas institucións e polas autoridades, o estándar aspira á fixación, á permanencia, á prevención de toda variación. E tamén no referente á lingua:

Thus standardisation aims to ensure fixed values for the counters in a system. In language, this means preventing variability in spelling and pronunciation by se-

lecting fixed conventions uniquely regarded as ‘correct’, establishing ‘correct’ meanings of words [...], uniquely acceptable word forms [...] and fixed conventions of sentence structure (Milroy & Milroy 1999³: 23).

Non obstante, sabemos que esa meta é inalcanzable, xa que unha lingua viva ten que ser flexible para adaptarse ás necesidades da sociedade. A estandarización absoluta, por tanto, non existe. Por esta razón, como propoñen Milroy & Milroy (1999³: 22-23), sería preferible falar da ideoloxía da estandarización e da lingua estándar “as an idea in the mind rather than a reality”. Tore Kristiansen (1998: 127) completa esta definición, engadíndolle unha dimensión social:

By standard ideology I mean the idea that there is one best, correct way of speaking the national language, and also the idea that it is necessary for a modern society to develop a standard language and enforce its use in public, in school, in business, etc.

Na sociedade complexa e xerarquizada en que vivimos, en que por riba das desigualdades sociais e das diferenzas culturais se proxecta unha ideoloxía de unidade nacional, cultural e política, a “ideoloxía do estándar” ten vixencia.

O estudo das orixes, da constitución e da difusión xeográfica e social dos principais estándares europeos mostra que a súa presentación como “linguas comúns” ou como “koinés” non se corresponde cos feitos históricos. Así, Vázquez Corredoira (1998) pon de manifesto que o estándar portugués se construíu a partir da variedade empregada polas clases altas da capital (“o ideal de lingua classicista é [...] abertamente capitalino e aristocrático”, p. 62), e despois foi difundido por medio do aparello do estado. O proceso histórico de formación e de extensión do estándar francés pode seguirse en Cohen (1973⁴), quen mostra como a “langue du roi” (a lingua das clases altas de París, e sobre todo a da corte, p. 186) se foi implantando en todo o territorio da coroa, empezando polas capas superiores das provincias e polas cidades (p. 142), para irse estendendo ao resto da poboación.

A difusión do estándar alemán está asociada á tradución da Biblia levada a cabo por Martín Lutero, quen simplificou a ortografía e sistematizou a lingua escrita, mais el mesmo afirma que empregou a lingua que se escribía na chancelería saxona (moi próxima tamén á que utilizaba a chancelería imperial) porque esa era a que falaban os nobres e os príncipes, a que se escribía nas cidades libres e nas cortes da nobreza, e polo tanto a que podía ser mellor recibida nos diferentes territorios de fala alemana (Tonnelat 1952⁵: 124-125; Fisher 1996: 78). Pola súa parte, o estándar inglés está baseado na lingua

falada na corte e entre as clases altas de Londres, como o deixa claro xa en 1762 Thomas Sheridan (citado en Fisher 1996: 148-149):

[...] in the very metropolis [London] two different modes of pronunciation prevail, by which the inhabitants of one part of the town, are distinguished from those of the other. One is current in the city, and is called cockney; the other at the court-end, and is called the polite pronunciation.

As primeiras bases do estándar español, por último, son o “castellano drecho” de Alfonso X, que segundo Lapesa (1981⁹: 241) “respondía en general al gusto de Burgos, pero con ciertas concesiones al lenguaje de Toledo y León”. Para Penny (2000: 198) a nobreza castelá difundiu a variedade lingüística de Burgos na nova capital, Toledo: “Consequently, when the speech of upper-class Toledo was selected as the basis of the Castilian standard, it was characterized by a significant number of features imported from Burgos”. O castelán estendeuse, pois, por amplos territorios da Península (e máis tarde nas colonias) gracias ás conquistas militares e logo a través das institucións do estado.

En definitiva, tras repasar os estándares das principais linguas da Europa Occidental, Fisher (1996) conclúe que todos eles naceron como linguas da burocracia governamental e do poder económico, e a pesar dos cambios sociais e culturais ocorridos desde entón, así segue sendo: “make no mistake, standard language is still anchored as firmly in the seats of power as it has been since the dawn of writing” (p 82).

Foron, pois, esas variedades aristocráticas as que serviron de base para a elaboración das linguas “de cultura” que tivo lugar a partir do Renacemento. Por unha parte, importáronse ou calcáronse numerosos termos e estruturas das linguas clásicas (e, ás veces, doutras linguas “de cultura” dominantes) e desenvolvéronse variedades “cultas” e especializadas, a medida que ían substituíndo o latín como linguas do coñecemento científico e da especulación filosófica. Isto levou, pois, a un maior afastamento entre esas variedades e a lingua popular. Por outro lado, foron sometidas a un proceso de codificación interna, o que Garmadi (1981: 65) chama *sur-norme*, e que corresponde á “norma” definida por Dubois et al. (1994: 330) como “un système d’instructions définissant ce qui doit être choisi parmi les usages d’une langue donnée si l’on veut se conformer à un certain idéal esthétique ou socioculturel”. Nos inicios da Idade Moderna esa codificación era bastante laxa (o mesmo Lutero escribe por exemplo *zweifel*, *zweyfel*, *zweiffel* e *zweyffel*; Milroy & Milroy, 1999³: 45, lémbrennos que Shakespeare escribía o seu propio nome de tres maneiras diferentes), pero foise facendo máis estricte e impositiva a medida que a mobilidade social se foi incrementando e

que a lingua escrita se foi estendendo na sociedade, e algúns estados mesmo crearon institucións específicas (Academias) para implementar ese purismo lingüístico.

A superioridade da lingua elaborada e empregada polas elites é, por tanto, de carácter social e político. Mais insítese en que se trata dunha superioridade estrutural, inherente a esas variedades, e serve así como elemento de lexitimación do poder: as clases dominantes non só serían superiores social, política e economicamente, senón tamén intelectual e moralmente (Shapiro 1989: 22-23). Son eles os dotados dunha lingua lóxica, rica, limpa e depurada, e por oposición as variedades que se desvían dela son pobres, corruptas, deformes:

Cada vez mais, as variedades ‘provinciais’ discrepantes do ‘uso da corte’ / ‘da gente mais civilizada e instruída’ são avaliados pelos *legisladores linguísticos* como ‘vícios’, ‘trocas’ à toa, ‘corrupções vulgares’, num fundo de desordem e despropósitos. Elaborado o modelo de lingua, a sociedade (*os dez mil de cima*) reconhece em base a ele o próprio e considera estranho ou bárbaro o que não concorda (Vázquez Corredoira 1998: 62).

Se a utilización da lingua alta supón estar en contacto coa cultura “superior” (escrita, escolar, erudita) e é signo de intelixencia e de valía intelectual, usar variedades non estándar demostra incapacidade intelectual, ignorancia, idiotez (cfr. Mugglestone 1995; Regueira 1999): lémbrese a consideración da gheada como “defecto de la gente idiota” (Valladares 1884: VI). A elevación da lingua das elites leva consigo, por tanto, a discriminación, a exclusión social dos falantes das variedades non estándar.

Co establecemento do estado-nación e o auxe do nacionalismo a lingua convértese nun dos elementos fundadores e lexitimadores da nación. Unha nación idealmente unitaria e homoxénea necesita tamén un código lingüístico común, e a diversidade de dialectos ou de linguas dentro das fronteiras do estado é vista como un perigo potencial: “[t]he dialects, at least if they threaten to become languages, are potentially disruptive forces in a unified nation: they appeal to local loyalties, which could conceivably come into conflict with national loyalty” (Haugen 2003: 416). Daquela os estándares construídos polas clases dominantes convértense en “linguas nacionais”, que son difundidas entre a cidadanía polo aparello do estado:

No se trata, entonces, de una lengua del pueblo elevada a lengua del estado, sino de un estado que impone su lengua. En este sentido transcurre la historia: primero se diferencia el castellano como variedad románica, luego se difunde hasta llegar a ser ‘el idioma general de la nación’ (Garrido Medina 1994: 327).

Neste contexto, a ideoloxía do estándar e o purismo lingüístico alcanzan unha grande extensión social, transmitidos de maneira coercitiva a través da escola. A ideoloxía nacionalista xustifica a imposición desa variedade dentro das fronteiras do estado presentándoa como a lingua común, situada nun plano superior, e como a única correcta. Por exemplo, nun excelente exemplo de ideoloxía nacionalista aplicada á lingua, Gregorio Salvador (2001: 9) xustifica a imposición do castelán no estado español e mais nas antigas colonias americanas pola súa superioridade estrutural sobre os restantes dialectos e linguas (e mesmo sobre tódalas demais linguas do mundo!):

Gran parte del éxito del castellano como *coine* peninsular, primero, y americana, después, hay que atribuírselo a sus cinco vocales netamente diferenciadas, el sistema vocálico más perfecto de los posibles, sin vocales mixtas ni intermedias, sin sensibles diferencias en su intensidad. Si añadimos a ello el predominio de las sílabas abiertas y el polisilabismo imperante [...] podemos aseverar, con objetividad, que el español es, entre las grandes lenguas de intercambio y de cultura, entre las lenguas supranacionales, la que ofrece mayores facilidades de aprendizaje, acaso la única que puede aprenderse, hasta cierto punto, en los libros, sin voces interpuestas (subliñado meu).

Fronte a estas pretensións de superioridade, desde o punto de vista da súa estrutura as linguas do mundo, como é coñecido, son equivalentes en valía, en complexidade e en capacidade expresiva, sen que poidan sinalarse linguas máis primitivas nin linguas máis evoluídas:

Certainly, then, the evolution of language as such has never been demonstrated, and the inherent equality of all languages must be maintained on present evidence. Languages are equal in the sense that they are all “created equal”, that is, have equal potentialities. In fact, some which have undergone cultivation probably have greater resources of expression, but this is not owing to any inherent superiority. Any language placed in the same position through non-linguistic factors will be capable of similar development (Greenberg 1957: 65).

Cfr. tamén Comrie (1996: 13) ou Crystal (1997²: 6). Da mesma maneira, cada variedade dunha lingua histórica ten os mesmos potenciais e é intrinsecamente equivalente ás demais: “la lengua estándar es una variedad tan perfecta o imperfecta como cualquier otra variedad lingüística [...] y [...] cualquier variedad lingüística puede dar origen a una lengua estándar” (Moreno Cabrera 2000: 59). Neste sentido, Milroy & Milroy (1999³: 83) constatan a eficiencia comunicativa das variedades non estándar: “working-class dialects operate within working-class communities as efficiently as any other linguis-

tic system, sometimes including useful distinctions which are not present in the standard forms of language". Non son inferiores á lingua estándar, por tanto, desde o punto de vista da súa capacidade para a comunicación, senón no plano sociopolítico.

Consecuentemente, a pretendida superioridade intrínseca dunha lingua ou dunha variedade sobre outras non ten moito que ver con criterios lingüísticos, senón con pretensións de superioridade política, intelectual ou moral. A superioridade do estándar invocada por exemplo por Gregorio Salvador (ver cita ao comezo desta sección 2) revela unha ideoloxía social que xustifica a discriminación, como argumenta Moreno Cabrera (2000: 55):

Ese plano de superioridad en la solidaridad idiomática hay que interpretarlo, según nuestro punto de vista, como un eufemismo por *superioridad sociopolítica*. Este párrafo muestra de modo palmario que, al hablar de la superioridad de la lengua común estandarizada sobre las demás variedades, estamos ante una postura claramente ideológica y que la lengua ideal y ejemplar lo es por cuestiones políticas y no gramaticales. Unir la noción de pureza, universalidad (exoneración de localismos), idealidad, a una situación de superioridad sociopolítica lleva indefectiblemente a la discriminación lingüística y a posturas que intentan justificar el dominio de una clase sobre otra.

As acusacións realizadas contra determinadas variedades dunha lingua de seren toscas, pobres, corrompidas ou ilexítimas por calquera razón traducen, por tanto, unha ideoloxía de supremacía social ou política dunhas clases sobre outras. Denigrar unha variedade lingüística normalmente supón unha tentativa de exclusión non da variedade lingüística en si mesma, senón dos individuos que a falan:

such attitudes to language can be interpreted as a kind of social-class discrimination, and it may be that political power favouring certain élite groups is exercised in part through these shibboleths. Although public discrimination on the grounds of race, religion and social class is not now publicly acceptable, it appears that discrimination on linguistic grounds *is* publicly acceptable, even though linguistic differences may themselves be associated with ethnic, religious and class differences (Milroy & Milroy 1999³: 3).

A discriminación lingüística non debe ser considerada como máis leve ou tolerable ca calquera outro tipo de discriminación, como xa o facían ver Halliday et al. (1964: 105): "A speaker who is made ashamed of his own language habits suffers a basic injury as a human being: to make anyone, specially a child, feel so ashamed is as indefensible as to make him

feel ashamed of the colour of his skin". Cfr. na mesma liña Wolfram (1997: 124).

A estandarización lingüística non só reproduciu, por tanto, a desigualdade social, senón que lexitimou e reforzou a xerarquía de clases: "The establishment of the dominance of standard English and the subordination of other social dialects was part and parcel of the establishment of the dominance of the capitalist class and the subordination of the working class" (Fairclough 2001²: 48; V. tm. Crowley 1989: 157). Se ben pode pensarse que a escolarización universal contribuíu á extensión da lingua, e por tanto á minoración desa desigualdade, tamén hai que considerar que os programas educativos e as prácticas docentes seguiron (e seguen) a ser instrumentos de discriminación social, levando á práctica a que Robert de Beaugrande (1996) chamou "*the fundamental contradiction in the ideology of Western societies between inclusive theory and exclusive practice*". Neste sentido a escola difundiu máis a ideoloxía do estándar (e así as clases son convencidas de que non falan "proper English" ou, en Francia, de que falan *patois*, e non *la langue*) cá propia lingua alta, de maneira que eses estándares que aspiran a ser (e son descritos como) linguas comúns, pertencentes a todos, seguiron a ser en boa medida dialectos de clase.

A imposición da ideoloxía do estándar funciona dentro das fronteiras do estado tanto sobre os falantes de dialectos non estándar coma sobre os que usan linguas históricas diferenciadas. Ben se sabe que en Galicia a escolarización estendeu e reforzou a valoración negativa do galego, mais os rapaces galegofalantes, a pesar de asumiren eses valores, seguían a falar galego, porque dispoñía de "prestixio encuberto". Esa ambivalencia móstrase en comentarios coma este, dun galegofalante de Soexo, Vilalba: "O noso falar, a nosa idioma, pois eu considero que non é das más malas, pero das mellores tampouco, eh. [...]. A min non me aprenderon doutra maneira. A miña idioma é esta. Non é ben feita, pero eu enténdome" (Regueira 1989: 641).

Esta actitude tamén se encontra entre os falantes de dialectos non estándar. Por unha parte, conséntase que, nos estados desenvolvidos e cunha mobilidade social relativamente alta, prodúcese un cambio de lingua cara á variedade de prestixio e, por tanto, a eliminación dos dialectos xeográficos e sociais. Desta maneira, a desaparición dos dialectos galegos, a pesar de que os desexos de moitos difusores e defensores do estándar fosen outros (lémbrese o significativo título do traballo de Ares Vázquez & Arias Méndez, 1985: "O galego estándar na escola sen merma da variante dialectal"), asúmese como unha perda inevitable: "A emerxencia dun estándar traballa en contra da diversidade. [...] Iso vai antes ou despois acabar cos dialectos do galego como a *koiné* acabou cos dialectos gregos; é o prezo que hai que pagar para que unha lingua se converta nunha institución nacional" (Santama-

rina 2003: 50). Un exemplo de nivelación lingüística moi avanzada é o de Dinamarca, onde durante o século XX os dialectos tradicionais desapareceron case por completo (Kristiansen 1998; Pedersen 2003), nun proceso de converxencia co danés estándar, é dicir, “the speech of the educated middle class in Copenhagen” (Pedersen 2003: 25). Esta nivelación é promovida de maneira planificada polo Estado: “one of the major goals of Danish education is to socialise children to uniformity, and to work against social, regional or ethnic diversity” (Ladegaard 1998: 193).

Por outra banda, non obstante, a nivelación lingüística ou ben non é aceptada por toda a poboación ou ben non é completa, senón que se manteñen diferenciacións que revelan distincións sociais e ideolóxicas. Así, a pesar de que o inglés ten un alto prestixio e ten unha forte presenza social, só é falado por unha minoría reducida (entre o 3 e o 5 % da poboación, segundo Milroy & Milroy 1999³: 29). No caso danés, o propio feito de que a ideoloxía da uniformización teña que ser mantida desde o estado mostra que seguen existindo desigualdades. Ademais, Kristiansen (1998: 118) constata que o proceso de extensión do estándar danés vai acompañado doutro menos visible de difusión entre a xente nova de todo o país de trazos das variedades baixas de Copenhague, “traditionally associated with the working class of Copenhagen, with low social status, and strongly stigmatised as ‘bad’ language” (p. 118; tm. Pedersen 2003: 25-26). Estes feitos ilustran o feito coñecido de que, a pesar de que a mobilidade social leva a adoptar unha lingua de maior prestixio, os dialectos desfavorecidos mantéñense porque simbolizan a identidade social e os valores aos que os falantes se adhiren, e son por tanto elementos fundamentais na cohesión do grupo (Milroy 1987²: 208-211). É dicir, existe unha resistencia ao estándar porque, en palabras de Fairclough (2001²: 48): “people know it is someone else’s language and not theirs, despite the claims to the contrary”.

3. A ESTANDARIZACIÓN DA LINGUA GALEGA

A lingua galega empezou a usarse de maneira máis ou menos continuada como lingua escrita, na época moderna, a partir de principios do século XIX, como se sabe. Daquela o galego non contaba con elites sociais que a utilizasen, cando menos de maneira formal, nin con institucións que a promovesen e difundisen, senón que era fundamentalmente a lingua das clases baixas. Esta situación de partida é, pois, moi diferente da que viamos para os estándares dos estados-nación e condicionou que seguise un camiño en parte distinto.

Desde un punto de vista nacionalista adóitase presentar a recuperación do galego como lingua escrita e a estandarización como a loita do “pobo ga-

lego” pola recuperación da súa lingua e por elevala a “lingua nacional”. Mais se non concibimos o “pobo galego” como unha entidade idealmente homoxénea, senón como unha sociedade con desigualdades, en que a existencia de clases é marcada e a discriminación social é corrente, podemos tratar de entender algunhas das características destes procesos, así coma a ideoloxía social que os guía.

Os ideólogos e construtores do estándar escrito son parte das elites urbanas, están formados na cultura oficial e todos dominan o estándar do español (e moitos algunha outra lingua). Así é que, a pesar de que o galego do século XIX se ten caracterizado como “galego popular” e mesmo de “galego dialectal”, xa desde os seus inicios aparece como unha lingua construída con elementos da lingua popular sobre os esquemas do español estándar. Por poñer só un exemplo, *Proezas de Galicia* contén elementos de diversos dialectos na boca duns mesmos personaxes (*cañois, cañóns, dragós, tizós...; oficiás, xenerales...*) ao tempo que non son raros os calcos e os préstamos do español escrito ou formal (*eu no me pasmo delo, ó acordarme de sementantes cousas...*). Desta maneira o galego escrito axiña empezou a diverxer da fala. Cando o galego se vai consolidando como lingua literaria aparece cada vez máis clara a división entre partidarios de afastarse netamente do galego popular e defensores dunha lingua máis próxima a este (González Seoane 1994: 77). A discusión sobre os modelos de lingua, ás veces baixo forma de discusión ortográfica, pasa a primeiro plano a fins do século XIX e continúa no XX. A posición máis profundamente democrática da construción do galego escrito é a que expresa Aurelio Ribalta, que propón unha ortografía fonética:

Kada letra falada, unã eskirta. Desta maneira todos saberíamos a ortografía. O rapaziño que bai ko as bakas, o labradore ke traballa pra kriare os seus fillos, todos poderían eskirbir kartas ke os sakasen adiante nos seus asuntos, redautare kontratos, outorgare dekumentos de toda kras (Ribalta 1910: 165; cursivas engadidas).

Mais en realidade non se estaba a construír un estándar para que os labregos escribisen, senón para que o fixesen as elites urbanas. Monteagudo (1999: 479-480) cita as críticas aparecidas en *A Nosa Terra* contra a literatura anterior, descualificada como “cousas de labregos en linguaxe de labregos”. Obviamente, a literatura referida non fora escrita por labregos, pero o uso deste termo para manifestar o desprezo por esa produción literaria é suficientemente ilustrativo.

Por contra, os galeguistas aspiran a crear unha “lingua de cultura”, equiparable aos outros estándares veciños (español, portugués, francés...), e para

iso non serve a “linguaxe de labregos”. A construción dunha “lingua nacional” pasa por elaborar un estándar urbano, aínda que sexa a partir das variedades rurais:

unha fala xeitosa, peneirada, pulida e culta, facendo urbano o que sexa rústico, traguendo ás vilas os ars da aldea pra devolverllos dimpois envolveitos na veste albiña da cultura, coma un ben d’amore e d’enxebrismo (Taibo 1917, cit. en Monteagudo 1999: 479).

Esa empresa preséntase coma un “ben de amor” para as clases baixas, que foron as que conservaron a lingua. Pero en realidade, en que consistía esta “veste albiña da cultura”? Fundamentalmente na importación de numerosos cultismos (con tendencia a adaptalos nesa época seguindo patróns arcaizantes ou aportuguesantes, cfr. Regueira 2003), na incorporación de arcaísmos e mais en numerosos calcos (semánticos, sintácticos) do español e, nalgúns casos, do portugués. É dicir, na construción dun estándar de características semellantes ás do español e do portugués, asumindo a xerarquización social que a estandarización trae consigo. A actitude máis común dos galeguistas é a mostrada por Victoriano Taibo, aínda que posicións máis abertas de discriminación non eran excepciónais (V. Alonso Montero 1991: 141-143).

Estas cuestións volveron a discutirse vivamente na década de 1970, cando o ILG, publicou os coñecidos *Galego 1, 2 e 3*, que propoñían un modelo moito máis achegado á lingua popular (Alonso Pintos 1998: 75-76, e neste mesmo libro), o que foi severamente censurado pola RAG e por outros sectores. A morte do ditador en 1975 e o proceso de reformas políticas emprendido polo réxime franquista a partir dese momento permitiu que se abrisen perspectivas de emprego do galego nas institucións, fundamentalmente no ensino. Nese contexto elaboráronse as *Bases prá unificación das normas lingüísticas do galego* (1977, 1979), e nelas o ILG aceptou a deriva do galego escrito e a necesidade de crear unha “lingua nacional” equiparable aos estándares veciños.

Neste punto as diferencias entre as propostas que aceptan o galego literario como base (todas agás os “reintegracionistas de máximos”) redúcense, pois, á codificación interna (á *sur-norme* mencionada antes). Dado que a estandarización se entendía como necesaria para os usos institucionais que se aveciñaban, pero sobre todo para defender a lingua fronte ao español, existía (e existe) un amplo consenso de que deben evitarse as formas coincidentes coa lingua dominante, cando menos na morfoloxía e no léxico. Entre as restantes formas populares ou literarias en moitos casos escolléronse as que tiñan unha forte tradición de uso literario ou as que coincidían co portugués.

Tanto nas *Bases* coma nas *Normas* de 1982 o ILG procurou seleccionar formas moi estendidas na fala, especialmente na morfoloxía verbal (V. Alonso Pintos & Sánchez Vidal, neste mesmo libro), sempre que cumprisen os criterios puristas, mentres que o “reintegracionismo de mínimos” daba primacía á converxencia co portugués. As diferentes propostas corresponden, tamén, con ideoloxías sociais diferentes.

Unhas cantas consultas ao Tesouro Informatizado da Lingua Galega (TILG), dirixido por Antón Santamarina (<http://www.ti.usc.es/TILG/>) poden servir como ilustración (en Regueira 2003 preséntanse gráficos dos datos extraídos desa mesma base). Unha desas consultas pode ser referida aos plurais das palabras rematadas en *-l*, do que podemos tomar como mostra o lema *animal*. Se na primeira metade do XIX *animales* é case exclusiva, vai compartir espacio coa outra forma diferencial e amplamente estendida na fala, *animás*, que chegará a ser maioritaria durante a ditadura de Franco. O plural *animais*, minoritario, diferencial e coincidente co portugués, apenas ten emprego ata a década de 1930, e tras a guerra civil volve desaparecer, con poucas excepcións (coma os *Contos vianes*, de Laureano Prieto); mais a partir de 1972 empeza a usarse de maneira importante, seguindo o establecido na normativa da RAG (1971), e xeneralízase nos anos 1980.

Na morfoloxía verbal, unha forma como *sexa*, que a penas se documenta no galego falado, imponse sobre as súas competidoras por ser diferencial e coincidente co portugués. Por outro lado, *estea* é unha forma popular amplamente difundida e non coincidente co español (tampouco co portugués), e estivo amplamente documentada no galego escrito desde os inicios.

No léxico o criterio de supresión de castelanismos (cando menos dos máis visibles e recoñecibles) é case indiscutido entre os elaboradores e cultivadores do galego escrito, a pesar de que contribúe a afastar o galego estándar da lingua falada. A aplicación do criterio purista pode verse doadamente en formas coma *dios / deus*: a primeira é a forma case única do galego escrito no século XIX, segue sendo maioritaria ata a guerra civil, e logo vai sendo substituída progresivamente por *deus*, forma hoxe case exclusiva na escrita. Outros casos, coma o de *igrexas*, ofrecen aínda máis información. Segundo os datos do Atlas Lingüístico Galego, hai restos de *eirexa* en Lugo, e de *igrexas* en Ourense, aínda que son formas arcaicas, substituídas de maneira xeral polo español *iglesia* (ou por adaptacións deste, coma *ilesia*). Entre 1860 e 1970 o galego escrito decantárase claramente por *eirexa*, e só a partir de 1970 se impón de maneira clara *igrexas*, debido ao modelo do portugués.

En definitiva, e aínda que en certos aspectos da morfoloxía o galego estándar poida ser presentado coma unha *koiné*, con trazos de diferentes falas populares filtrados por criterios puristas (*animais*, oriental, e *leóns*, occidental; *irmán*, occidental / *irmá*, central; tamén en aspectos da morfoloxía ver-

bal), incorpora tamén numerosos elementos alleos a esas variedades, tomados sobre todo da tradición erudita e das linguas “de cultura” próximas (entre eles numerosos préstamos e calcos léxicos, semánticos e sintácticos). Así pois, a pesar de non se basear na lingua dunha clase aristocrática senón na lingua das clases baixas, este estándar, modelado por elites urbanas de acordo coa súa ideoloxía social e coas súas necesidades e intereses, acaba por estar bastante afastado da lingua tradicional que lle serviu de base, mais é apto para esa comunicación “cultura” que se pretendía e para converterse en “lingua nacional”. Esa é a lingua que as institucións (ensino, administración, medios de comunicación) están a difundir na sociedade, ante a que se presenta como un galego máis lexítimo e máis culto (aínda que é cuestionado polos que propoñen un estándar “reintegrado”, moito máis afastado aínda do galego falado).

Por outra parte, a extensión social e funcional da lingua fixo que se elaborasen novas variedades (algunhas moi especializadas, coma a lingua administrativa e a xurídica), en xeral moi distantes da lingua popular. Esas variedades cultas e de maior formalidade, sobre todo na súa modalidade escrita, son as que se esixen na escola e para acceder a algúns empregos públicos, e que os galegofalantes teñen que aprender. Dadas as características desas variedades (urbanidade, elitismo), non resulta infrecuente que moitos galegofalantes de clases baixas sexan superados nesa empresa por españoalfalantes de clases máis elevadas. Reprodúcese así a discriminación social, a exclusión, dos falantes de variedades “baixas”, tamén dentro do galego. Eses falantes do galego tradicional, por tanto, consideran que o galego da escola e da televisión é mellor ca o seu, pero non se senten identificados con el: é a lingua doutros, non a súa, parafraseando a Fairclough.

4. ESTÁNDAR ORAL

O estándar oral, pola súa natureza, nunca chega a codificarse nun grao tan elevado coma o escrito. O seu grao de fixación é menor e a variación tolerada é maior ca na escrita, e mesmo se admiten certas variedades non estándar para a comunicación pública nalgúns contextos ou con certas funcións. Nas linguas desenvolvidas e promovidas polos aparellos estatais, os estándares orais fóronse conformando sobre o modelo das variedades aristocráticas, como vimos, de maneira paralela aos estándares escritos, e en parte sobre os seus patróns. A idea de que a lingua oral culta debe asemellarse no posible á lingua escrita está presente desde a Idade Moderna (“Man muss sprechen wie man schreibt”, dicía Berthold Brocks en 1721, cit. en Fisher 1996: 79) ata os nosos días (non hai moito repetía Fernando Sánchez Dragó

nun programa de radio: “A hablar se aprende leyendo”). Esta idea ten unha ampla aceptación, e de aí que na lingua culta se procure pronunciar os grupos consonánticos latinos dos cultismos sen adaptalos á fonoloxía da lingua, por exemplo (Penny 2000: 210).

Aínda así, en linguas coma o español ou o francés non existe unha *normativa* que prescriba a pronuncia dos sons nin a prosodia da lingua. Normalmente os modelos de pronunciación “correcta” preséntanse como descrições da lingua estándar (cfr. a *Received Pronunciation* de Daniel Jones), é dicir, a pronuncia das elites preséntase como modelo de corrección, esixible para certas funcións comunicativas. Mais os estados non legislan sobre a pronuncia, mentres que si o fan sobre as ortografías. Nos países europeos con burguesías desenvolvidas a difusión destes estándares lingüísticos estivo relacionada co teatro (*Comédie Française, Bühnendeutsch*), coa escola e, xa no século XX, cos medios falados (*BBC English*).

A lingua galega diferénciase das linguas estatais (ademais de nas condicións de partida vistas antes) por unha marcada asincronía entre o desenvolvemento do estándar escrito e o do estándar oral. E así, mentres que o estándar escrito queda bastante definido no primeiro terzo do século XX, a variedade oral correspondente é moito máis recente, e o seu grao de seu grao de definición e de institucionalización é aínda escaso. Como se sabe, no século XIX o galego ten un importante emprego como lingua literaria, pero en cambio non se usa como lingua oral formal. Este emprego iníciase na primeira parte do século XX, pero ten unha difusión social moi reducida. Esta situación só cambia a partir dos anos 60 e sobre todo na década de 1970, coa reforma política e a promoción do galego como lingua pública. Nese momento incorpóranse ao galego moitos profesionais, docentes, escritores, etc., que en moitos casos falan un galego aprendido como L2, que se corresponde máis coa estrutura fónica do español ca non coa do galego herdado.

Por unha parte, ese galego oral configúrase cos presupostos ideolóxicos da ideoloxía do estándar, que levan por exemplo a tomar a lingua escrita como modelo da oralidade “cultura”. Así, xeralmente considérase máis correcto pronunciar todos aqueles grupos consonánticos que se representan na escrita de latinismos e helenismos; por poñer outro caso, Carballo Calero (1979⁷: 132) tiña por “máis culta” unha pronuncia que se amoldase á escrita e que, por tanto, non realizase as elisións nin as contraccións vocálicas que non se reflecten na escrita. Desta maneira, os aspectos fonéticos e fonolóxicos que non teñen representación escrita (coma os timbres vocálicos ou a prosodia) quedaron excluídos das actuacións puristas, que se centraron na morfoloxía, no léxico e en certos aspectos da sintaxe.

Esa actitude de purismo selectivo na lingua oral obedece por tanto á fixación pola lingua escrita como modelo de corrección; ademais, tamén esti-

vo motivada polo desexo de atraer, de non rexeitar, os falantes procedentes do español, e ese galego con fonética española é xustificado como resultado dunha aprendizaxe incompleta da estrutura fónica da lingua. Non obstante, cando ao cabo de décadas persiste esa situación non só en xente allea ao mundo da lingua, senón mesmo entre algúns profesores de galego (que poden non ter reparo en recoñecer que non distinguen as sete vogais tónicas, por exemplo) ou cando se comproba que ese galego con fonética española é o que se difunde polos medios de comunicación, que é mellor considerado e mesmo imitado por galegofalantes, pode defenderse que ese modelo de galego se está a consolidar no mundo urbano, e que se corresponde cunha determinada ideoloxía social (Regueira 1999). Aínda dentro dos sectores urbanos que promoven o galego moitas veces parece que non se está disposto a asumir como propio, e por tanto a imitar, calquera modelo de lingua. Fica excluído, principalmente, calquera galego que estea asociado con ruralidade e con clase baixa.

Esa é unha das razóns (ademais doutras de tipo económico ou persoal) polas que algúns actores e dobradores reaccionan negativamente ante as esixencias dos lingüistas da TVG de que se utilice un galego “auténtico” na dobraxe de películas ou en certos programas da cadea, e denúncianas publicamente como actos de “intolerancia”, “discriminación lingüística”, “excesivo purismo”, etc. *La Voz de Galicia* (15.05.98) recolle as declaracións dalgúns dobradores: “Estos profesionales aseguran que se les exigía una pronunciación determinada, ‘muy marcada’, que no es ‘la forma de hablar de todos los gallegos’”, e queixanse de facérenos “repetir una toma cinco veces porque la ‘o’ no se ha pronunciado lo suficientemente cerrada”. En certa ocasión puiden ler un informe redactado por un profesor de galego en defensa da dobraxe dunha película que fora rexeitada polos lingüistas da TVG, en que argumentaba que a lingua da dobraxe (clíticos persoais antepostos ao verbo, cinco vogais tónicas, $x = s$, prosodia española) era a lingua da xuventude urbana, e que os lingüistas que a rexeitaran pretendían impoñer un modelo rural que só falaba unha porcentaxe pouco significativa da poboación. Feitos coma estes non son simples problemas de mala aprendizaxe da lingua, nin actitudes illadas.

Este tipo de manifestacións, comentarios ocasionais na mesma dirección, e a observación de como se avalían os diferentes tipos de galego na vida cotiá, parécenme suficientemente indicativos. Esta interpretación é confirmada por un traballo recente do Seminario de Sociolingüística da RAG (2003), que utiliza tres técnicas diferentes (entrevista en profundidade, grupos de discusión e *matched-guise*) para estudar as actitudes lingüísticas da mocidade, e demostra a vitalidade

de prexuízos tradicionais que se consideraban superados, e que reaparecen projectados nalgúns trazos propios da fonética galega. Os que se expresan nas variedades con acento galego percíbense como un grupo pouco dotado para o éxito social, mentres que os que o fan en lingua galega cunha fonética similar á do castelán son caracterizados como un grupo innovador e socialmente competente, se ben espertan escasos sentimentos de empatía social na mocidade (p. 185-186).

Os informantes “neofalantes urbanos” son os que se asocian “ó galego percibido como normativo” (p. 186).

A división debuxada nese estudo non parece doadamente salvable. Non se trata de criterios lingüísticos, ao meu entender, senón de poder social, e os galegofalantes “con acento galego” non teñen nestes momentos máis poder cós que falan galego “con acento español”. As valoracións así o mostran.

Daquela, cando alguén di que é necesario establecer un estándar, pode estar dicindo que as autoridades académicas (a RAG, os departamentos universitarios, p.e.) deberían *prescribir* un modelo fónico e obrigar a que sexa cumprido nos medios de comunicación (sobre todo). A idea é que os usuarios do galego estándar adoptarían ese modelo. Normalmente estas demandas proceden de galegofalantes “con acento galego”. Cada vez é máis frecuente oír esa proposta, e de cando en cando aparecen na prensa colaboracións que reclaman un galego máis “auténtico” nos medios de comunicación, como o fai Xosé Luís Franco Grande (*La Voz de Galicia* 31.08.99), académico numerario: “[...] o noso caso é único. Porque é unha televisión que emite e transmite nunha lingua que non existe. Non se fala, nin se falou nunca en ningures como se fala na TVG, nin a fonética alí usada ten nada que ver coa fonética galega, e si coa da lingua dominante”.

Por outro lado, xornalistas, actores e dobradores quéixanse a miúdo da falta de modelos de referencia. Probablemente senten a falta de modelos “dignos de imitar”, xa que os modelos de falante “con acento galego” en xeral non teñen esa consideración. Ou se callar están expresando a idea de que, ao non haber un estándar establecido nin modelos de prestixio, non existe unha pronuncia esixible e que por tanto calquera pronuncia é válida. Este tipo de comentario provén normalmente de persoas que non falan “con acento galego”.

Ambas posicións están representando diferentes ideoloxías lingüísticas. A primeira é unha opción purista, no sentido de elixir un modelo fónico conservador, achegado ao galego transmitido de xeración en xeración, e evitar todo o que sexa tomado do español. Este purismo, visto como necesario polos planificadores e por moitos falantes para preservar a lingua fronte ao español, ten tamén o risco de reforzar a barreira entre galegofalantes e españolfalantes: “O purismo lingüístico, entendido como un criterio conservador de autenticidade

lingüística, opera como unha ideoloxía que penaliza a incorporación de novos falantes e lexitima o *statu quo*” (Seminario de Sociolingüística da RAG, 2003: 186). A posición “non purista”, pola contra, non presenta ese inconveniente, pero está promovendo unha pronuncia converxente coa do español e cada vez máis afastada do galego tradicional. A opción purista é congruente cos criterios aplicados no estándar escrito; a posición non purista non o é, aínda que é frecuente en falantes do novo galego urbano que son moi puristas no tocante ao léxico ou á morfoloxía, incluso en reintegracionistas partidarios de eliminar todo o que sexa diferente do portugués.

5. PROBLEMAS, CRITERIOS E EFICACIA

Partimos, pois, dunha situación complexa e non exenta de conflitos. Na sociedade en que vivimos, e para as funcións comunicativas que se requiren (administración, medios de comunicación, ensino, etc.) crese necesario que exista un modelo máis ou menos unificado para a comunicación: “[unha] variedade oral e escrita codificada, fixada e intelectualizada, que sexa quen de dar resposta ás necesidades comunicativas dunha sociedade diversificada e desenvolvida” (Lorenzo Suárez 2003: 164). Ese modelo ofrecería garantías de ser ben recibido e ben comprendido en diferentes situacións de comunicación formal, e tería por tanto e en principio o obxectivo de conseguir unha eficiencia comunicativa óptima. Ademais, a “ideoloxía do estándar”, no sentido de que hai unhas formas de lingua máis correctas ca outras, está fortemente asentada, mesmo entre a xeneralidade dos profesionais da lingua e dos medios, e sobre todo entre as elites cultivadas.

Por tanto, desde o punto de vista da construción nacional de Galicia, a existencia dun estándar oral é unha necesidade inescusable e urxente, posto que o obxectivo de “normalizar” o galego na nosa sociedade só parece que poida conseguirse por medio dunha variedade que sexa percibida como posuidora de prestixio social ou cando menos que teña posibilidades de gañalo. Ademais, non hai que esquecer que ten que competir co español, que ten un estándar ben establecido, que goza dun prestixio elevado e que é promovido polo estado español. E como di Moreno Cabrera (2000: 59): “ante los estándares dominantes pueden resistirse en mejores condiciones los estándares de las lenguas dominadas”. Ese estándar galego, segundo o consenso académico máis amplo, debería servir tamén para preservar a lingua da converxencia co español, para evitar a creación e consolidación dun galego con fonética fundamentalmente española.

As preguntas que xorden son varias e de diferente carácter. Algunhas delas poden ser: que características cremos que debería presentar ese estándar?

Debemos intervenir desde os ámbitos académicos e cos medios de que dispoñemos para definilo? Que aspectos se deben tratar? Que efectos vai ter esa intervención?

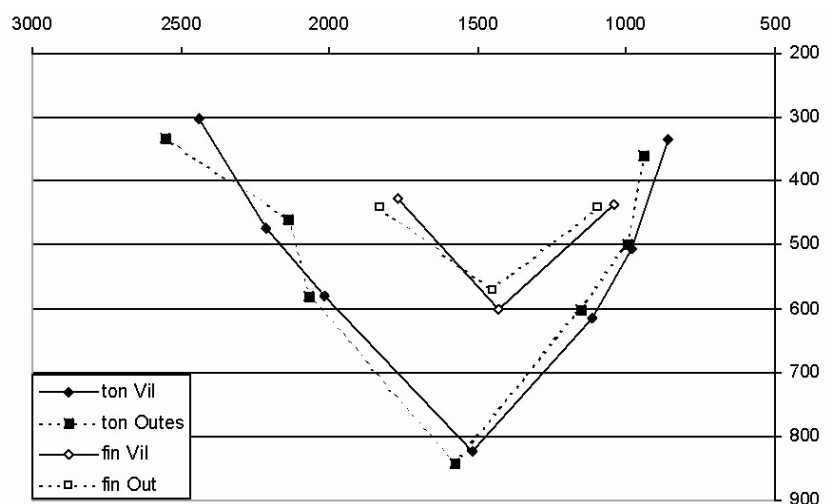
No referente á primeira pregunta, despois de actuar con criterio purista no estándar escrito parece congruente que se apliquen os mesmos criterios na lingua oral: purismo selectivo, dirixido sobre todo a marcar a fronteira co español. A continuación atención á lingua falada (nas variedades tradicionais, conservadoras) e ao portugués. A aplicación destes criterios leva a prescribir un galego con sete vogais tónicas e pretónicas, con /ʃ/ fronte a /s/, con /ŋ/, e sen interrogativas con final ascendente, por citar só algúns detalles salientes. En xeral ninguén se mostra abertamente en desacordo con estas prescricións (ou só marxinalmente, coma nas declaracións dos profesionais da dobraxe citadas máis arriba), mais a maioría dos neofalantes e da mocidade urbana non se senten motivados para aprender e adoptar esas pronuncias, especialmente no tocante aos timbres vocálicos.

Outra cuestión é a prescrición da soante lateral palatal [ʎ], que só as xeracións máis vellas e algúns individuos illados conservan. Neste punto o criterio purista choca coa realidade lingüística, e nin mesmo os puristas pronunciamos esta soante nin na comunicación máis formal.

Tocante á gheada non vou engadir nada ao que xa está escrito en varios lugares. Soamente que é un terreo magnífico para explorar diferentes posicións ideolóxicas sobre a lingua. O feito é que ningunha das variedades de prestixio do galego actual ten gheada, e nisto posiblemente ten moito que ver o elitismo que estivo presente na estandarización do galego (Alonso Montero 1991: 149). Non obstante, algunha xente nova está cuestionando este estado de cousas; que consigan mudalo ou non dependerá da súa capacidade de influencia social. Nunha situación similar está o “seseo”, aínda que con algunhas diferenzas: está menos estigmatizado cá gheada, e desde posicións reintegracionistas non é mal visto, mentres que se ataca con dureza o galego con gheada (cfr. Freixeiro Mato 1998: 142-159, 162-175).

Pero no que distinguimos como “acento galego” están incluídas outras características non menos importantes, aínda que si menos coñecidas porque non foron descritas con detalle ata hai pouco. Entre elas están algunhas referidas á prosodia, e tamén o timbre das vogais átonas. Cando oímos dicir [bo'nito], todos os que falamos un “con acento galego” percibimos que esa pronuncia non corresponde co galego, en que diríamos máis ben [bo'nitu]. En traballos recentes (Molinos Castro 2002; Regueira, no prelo) mostrouse que o timbre das vogais finais átonas en galego difire sensiblemente das vogais do español (en que son moi semellantes en timbre ás tónicas):

Gráfico 1
Vogais tónicas e átonas finais en interior de enunciado
en Vilalba e en Outes/Lousame

Por unha parte, as vogais átonas galegas adoitan ser notablemente máis breves e menos intensas cás tónicas, de maneira que están máis sometidas aos efectos da coarticulación e o contraste tónica/átona resulta moito máis marcado ca no español. Por outra banda, as vogais finais centralízanse e elévanse, dunha maneira moi semellante ao que acontece en portugués, a pesar de que o grao de elevación é en galego menor ca en portugués, como se ve nos triángulos seguintes (tomados de Regueira, no prelo):

Gráfico 2
Triángulo das vogais finais (en final e en interior de enunciado)
no portugués respecto das vogais tónicas

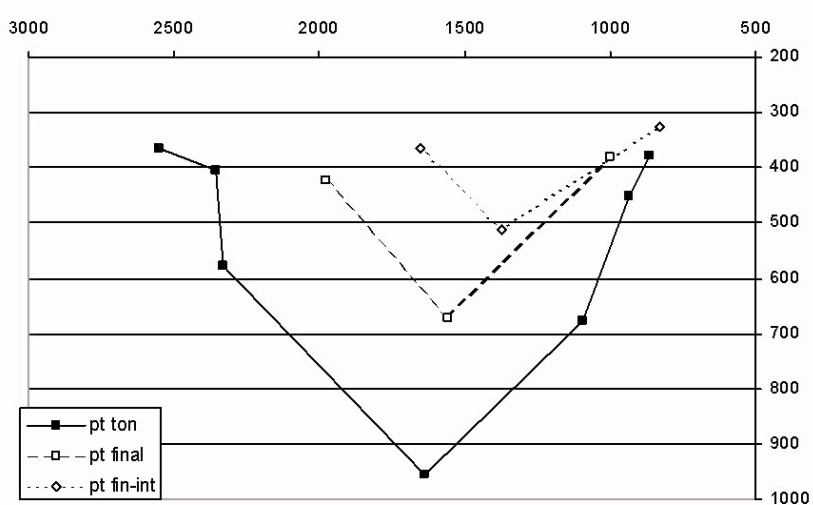
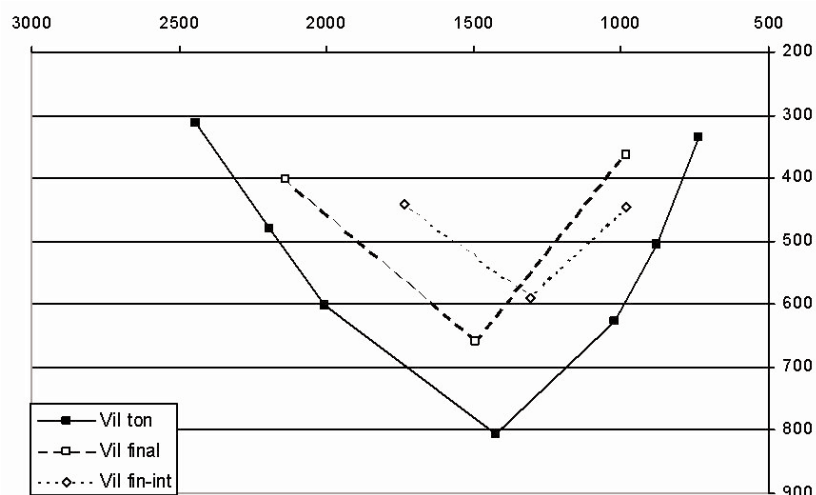

Gráfico 3
Triángulo das vogais finais no galego de Vilalba
respecto das vogais tónicas (contexto bilabial)

Esta diferenza reflíctese na representación fonética destas vogais, que poderían ser en galego [i] [ɐ] [u] (non se quere dicir que non existan outras realizacións, senón que estas son moi comúns) mentres que Mateus & d'Andrade (2000) transcriben as vogais portuguesas como [i] [ɐ] [u].

Debe terse en conta que estas realizacións das vogais finais non só aparecen na lingua rural, senón tamén na de profesores, escritores e outros profesionais urbanos con orixes galegofalantes. Non obstante, é este un trazo socialmente aceptable? Creo que a caracterización negativa de certas variedades como “galego cerrado” ten que ver co tratamento destas vogais.

O Seminario de Sociolingüística da RAG (2003: 186) conclúe o seu estudo coa recomendación de “que se difundan modelos de prestixio asociados á fonética galega”, especialmente a través do ensino e dos medios de comunicación. Esta modalidade de “prescrición branda” creo que ten o acordo da maioría dos profesionais da lingua. Non obstante, tamén parece claro que eses modelos de galego van encontrar problemas de aceptación, dada a existencia probada de actitudes negativas cara a esa fonética. En primeiro lugar habería que preguntarlles aos profesionais deses medios se estarían dispostos a falar ese galego. A resposta, hoxe por hoxe, probablemente non sexa moi positiva.

O criterio purista que preside o estándar galego escrito levaría para o estándar oral a procurar os modelos no propio galego, como se dixo, e, onde fose necesario, no portugués, evitando no posible a penetración do español. Por riba de diferenzas ben notorias e coñecidas entre a fonética e a fonoloxía do galego e do portugués, as afinidades nese terreo son tamén claras.

Mais non se vai avanzar nesa dirección se non existe unha valoración positiva do galego, por unha banda, nin tampouco do portugués. Por outro lado, para poder seleccionar recursos fónicos e prosódicos do portugués necesítase contacto frecuente con esta lingua, o que hoxe por hoxe é impedido pola ideoloxía españolista do poder e das elites sociais.

A difusión a través da escola e da prensa falada tería o efecto procurado? Aínda que ese modelo fose aceptado polos medios de comunicación, non sería decisivo; Saladino (1990) mostra que a difusión dun estándar a través dos medios non implica que os falantes modifiquen a súa lingua para converxer con el (“the mere existence of a model does not guarantee that it will be adopted, even if, as is the case with standard Italian, it is overtly the language of social advancement and prestige”, p. 67). Outro caso coñecido é o do Reino Unido, onde a poboación leva máis de 60 anos oíndo constantemente o inglés estándar a través da radio e da televisión, pero esa variedade segue a ser falada soamente por unha pequena minoría.

En resumo, non parece doado que a curto prazo os medios de comunicación difundan de maneira xeneralizada un estándar con “acento galego”. Pero, de o faceren, tampouco se pode asegurar que ese modelo vaia ser adoptado por un grupo urbano máis ou menos compacto, profesionalmente prestixioso, mentres siga a ser valorado negativamente (tendo en conta que neste caso tampouco ten “covert prestige”). Este horizonte marca o desafío que hai que afrontar nos próximos anos, e que fai imprescindible a mobilización de tódolos recursos ao noso alcance. Se ben é certo que non existen grupos compactos con poder social que difundan modelos de galego que cumpran os criterios puristas, si hai personalidades con visibilidade e prestixio social que están nesa situación. A utilización desas figuras, de recursos académicos e didácticos, e o apoio das institucións comprometidas coa normalización do idioma, pode actuar como contrapeso da tendencia observada actualmente, e mesmo tratar de invertela. Esas accións deberían procurar, en todo caso, ser compatibles coa incorporación de novos falantes á lingua, sen que as esixencias puristas se perciban como unha barreira.

6. CABO

O establecemento dun estándar oral non debe concibirse coma o enunciado dunha serie de regras prescritivas por parte dalgunha autoridade ou institución, tal como acontece coa normativa ortográfica. Parece claro que non abonda cun dicionario, unha listaxe, un libro nin un curso para cambiar o rumbo dun proceso social coma o que se leva a cabo na Galicia actual, e que inclúe a formación de novas elites e de novas identidades sociais asocia-

das ao galego mais nitidamente diferenciadas das clases baixas galegofalantes. Será a consolidación do galego como lingua desas elites ou de parte delas o que determine o afianzamento dun estándar oral.

Dada a natureza destes procesos, a capacidade de influencia das propostas das autoridades académicas (que tamén forman parte desas elites) é limitada, pero existe en certa medida. Tendo en conta que en xeral as elites galegofalantes están comprometidas co futuro do idioma e posúen unha forte ideoloxía do estándar, as accións dirixidas a reforzar a fronteira entre galego e español poden surtir algún efecto. Esa aplicación de criterios puristas debe ser compatible por unha parte coa incorporación de novos falantes, e por outra, e sobre todo, coa existencia de trazos diferenciais (tamén na fonética) que simbolizan fronteiras sociais.

Esta última afirmación baséase no recoñecemento do feito de que, nunha sociedade de clases, a construción dunha lingua nacional, co seu estándar e as súas variedades elevadas, leva consigo a discriminación social por razón de lingua. O proceso de “normalización” do galego reproduce, a outra escala, a discriminación lingüística contra a que se dirixe (cfr. Mey 1989). Non obstante, tamén sabemos que a construción dunha nación galega é un paso no camiño da liberación, como recoñecen desde posicións internacionalistas Hardt & Negri (2001: 106): “whereas the concept of nation promotes stasis and restoration in the hands of the dominant, it is a weapon for change and revolution in the hands of the subordinated”, posto que “[t]he right to self-determination of subaltern nations is really a right to secession from the control of dominant powers”. Consecuentemente, aínda sabendo que leva consigo unha carga de discriminación contra moitos galegofalantes, as posibilidades de futuro do galego pasan polo desenvolvemento, o reforzamento e a difusión dunha “lingua nacional”, cos seus estándares.

Mais sabendo que canto máis distantes da lingua popular estean estes estándares, maior carga de discriminación se exercerá contra os galegofalantes tradicionais, e por outro lado máis difícil será que estes se identifiquen con eses modelos, os que estamos comprometidos coa xustiza social e aspiramos a unha sociedade realmente democrática non podemos máis ca estar de acordo co documento aprobado pola Fronte Popular Galega (1998: 126), en que fixa a súa posición sobre o idioma e que neste sentido resulta modélico:

A FPG debe manterse en primeira liña na defensa inequívoca do idioma en tanto que idioma nacional; debe procurar a pureza e o perfeccionamento bebendo na tradición do nacionalismo, da literatura, pero sobre todo nas xentes dos barcos, das fábricas, do agro e dos fogares onde aínda o idioma se mantén vivo.

A discriminación lingüística non é un reflexo doutras discriminacións, senón que en si mesma é un acto de discriminación por razón de pertenza a un grupo social. Cando non se tolera socialmente a discriminación por razón de sexo nin por pertencer a unha minoría (racial ou doutro tipo), ningún argumento debe servir de escusa para tolerar a discriminación por razón de lingua. A posición ante esta cuestión pon de manifesto a ideoloxía social de cada un de nós, as nosas aspiracións: superioridade, poder e privilexio ou democracia e xustiza.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

- Alonso Montero, Xesús (1991): "Prehistoria da Academia Galega. Á procura da norma cujltá de 1875 a 1905", in *Informe(s) sobre a lingua galega (presente e pasado)*. Vilaboa: O Cumio, 1991, 135-150 [Publicado antes en *Grial* 99, 1988, 8-17].
- Alonso Pintos, Serafín (1998): *Contribución ó estudio dos antecedentes inmediatos do moderno proceso de estandarización do galego. As propostas de codificación da lingua no período 1966-1980*. Memoria de Licenciatura. Fac. de Filoloxía - Univ. de Santiago de Compostela.
- Ares Vázquez, M. C. & X. Arias Méndez (1985): "O galego estándar na escola sen merma da variante dialectal", in *I Semana do Maxisterio Lucense (Lugo, 1985)*. Lugo: Diputación Provincial, 1986, 219-223. Reprod. in *Revista Galega de Educación* 3 (1986), 29-31.
- Beaugrande, Robert de (1996): *New foundations for a science of text and discourse*. Norwood, NJ: Ablex.
- Carballo Calero, R. (1979⁷): *Gramática elemental del gallego común*. Galaxia: Vigo.
- Cohen, Marcel (1973⁴): *Histoire d'une langue: le français*. Paris: Éd. Sociales.
- Comrie, Bernard (1996): "Introduction", in Bernard Comrie et al: *The Atlas of the languages*. New York: Facts on File, 8-15.
- Crowley, Tony (1989): *The politics of discourse. The standard language question in British cultural debates*. Houndmills / London: McMillan.
- Crystal, David (1997²): *The Cambridge encyclopaedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dubois, Jean, et al. (1994): *Dictionnaire de linguistique et des sciences du langage*. Paris: Larousse.
- Fairclough, Norman (2001²): *Language and power*. Harlow: Longman.
- Fernández Rei, Francisco (1991): "La questione della lingua galega", *A Trabe de Ouro* 5, 29-40.

- Fisher, John H. (1996): *The emergence of Standard English*. Lexington: The University of Kentucky Press.
- Freixeiro Mato, Xosé Ramón (1998): *Gramática da lingua galega*. Vol. 1: *Fonética e fonoloxía*. Vigo: A Nosa Terra.
- Fronte Popular Galega (1998): “Materiais assemblearios”, *A Trabe de Ouro* 35, 123-136 [esp. “Por unha política lingüística independentista”, 123-126].
- Garmadi, Juliette (1981): *La sociolinguistique*. Paris: PUF.
- Garrido Medina (1994): *Idioma e información. La lengua española de la comunicación*. Madrid: Síntesis.
- González Seoane, E. X. (1994): “Concepcións do galego estándar nos gramáticos galegos do século XIX”, in Ramón Lorenzo (ed.): *Actas do XIX Congreso Internacional de Lingüística e Filoloxía Románicas (Santiago, 1989)*. Vol. 6. A Coruña: Fundación Pedro Barrié de la Maza, 75-88.
- Greenberg, Joseph H. (1957): “Language and evolutionary theory”, in Joseph H. Greenberg: *Essays in linguistics*. Chicago / London: Chicago University Press, 56-65.
- Halliday, M. A. K., Angus McIntosh & Peter Strevens (1964): *The linguistic sciences and language teaching*. London: Longmans.
- Hardt, Michael & Antonio Negri (2001): *Empire*. Cambridge, Ma. / London: Harvard University Press.
- Haugen, Einar (2003): “Dialect, language, nation”, in Christina Bratt Paulston & G. Richard Tucker (eds.): *Sociolinguistics. The basic readings*. Oxford: Blackwells, 411-422 [Publicado antes en *American Anthropologist* 68, 4, 1966, 922-935].
- Kristiansen, Tore (1998): “The role of standard ideology in the disappearance of the traditional Danish dialects”, *Folia Linguistica* 32, 1-2, 115-129.
- Ladegaard, Hans I. (1998): “Assessing national stereotypes in language attitude studies: The case of class-consciousness in Denmark”, *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 19, 3, 182-198.
- Lapesa, Rafael (1981⁹): *Historia de la lengua española*. Madrid: Gredos.
- Lodge, R. Anthony (1991): “Authority, prescriptivism and the French standard language”, *French Language Studies* 1, 93-111.
- Lorenzo Suárez, Anxo M. (2003): “A estandarización da lingua galega: algunhas características sociolingüísticas desde a perspectiva da variación social”, in Ana M. Vázquez Facchini (ed.): *Galicia dende Samalanca 4: Xornadas de Lingüística Galego-Portuguesa (Salamanca, 6-8 maio de 2002)*. Salamanca: Xunta de Galicia / Univ. de Salamanca, 162-183.
- Mateus, Maria Helena & Ernesto d’Andrade (2000): *The phonology of Portuguese*. Oxford: Oxford University Press.
- Mey, Jacob L. (1989): “‘Saying it don’t make it so’: the ‘Una Grande Libre’ of language politics”, *Multilingua* 8, 4, 333-355.

- Milroy, James & Lesley Milroy (1999³): *Authority in language. Investigating standard English*. London: Routledge.
- Milroy, Lesley (1987²): *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Molinos Castro, Rita (2002): “As vocais finais en galego: estudio acústico”, *Cadernos de Lingua* 24, 55-93.
- Monteagudo, Henrique (1999): *Historia social da lingua galega*. Vigo: Galaxia.
- Moreno Cabrera, Juan Carlos (2000): *La dignidad e igualdade de las lenguas. Crítica de la discriminación lingüística*. Madrid: Alianza.
- Mugglestone, Lynda (1995): *‘Talking proper’: the rise of accent as social symbol*. Oxford: Clarendon.
- Pedersen, Inge Lise (2003): “Traditional dialects of Danish and the de-dialectalization 1900-2000”, *International Journal of the Sociology of Language* 159, 9-28.
- Penny, Ralph (2000): *Variation and change in Spanish*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Regueira Fernández, Xosé Luís (1989): *A fala do Norte da Terra Cha: estudio descriptivo*. Microficha. Santiago de Compostela: Universidade.
- Regueira, X. L. (1994): “Modelos fonéticos e autenticidade lingüística”, *Cadernos de Lingua* 10, pp. 37-60.
- Regueira, X. L. (1997): “Elementos para a definición dun modelo fonético estándar da lingua galega”, in Benigno Fernández Salgado (ed.): *Proceedings of the 4th International Conference on Galician Studies (Univ. of Oxford, 1994) / Actas do IV Congreso Internacional de Estudos Galegos (Univ. de Oxford, 1994)*. Vol. 1. Oxford: Centre for Galician Studies, 179-194.
- Regueira, X. L. (1999): “Estándar oral e variación social da lingua galega”, in R. Álvarez / D. Vilavedra (eds.): *Cinguidos por unha arela común: homenaxe ó profesor Xesús Alonso Montero*. Vol. 1. Santiago de Compostela: Universidade, 855-875.
- Regueira, X. L. (2003) “Lingua falada e estándar escrito: o galego desde o Rerurdimento á modificación ortográfica do 2003”, in Ana M. Vázquez Facchini (ed.): *Galicia dende Salamanca 4: Xornadas de Lingüística Galego-Portuguesa (Salamanca, 6-8 maio de 2002)*. Salamanca: Xunta de Galicia / Univ. de Salamanca, 186-220.
- Regueira, X. L. (no prelo) “Vocais finais en galego e en portugués: un estudio acústico”, in *Actas do VII Congreso Internacional de Estudos Galegos (Barcelona, 28-31 de maio de 2003)*. Barcelona.
- Ribalta, Aurelio (1910): “Nota sobre a reforma da ortografía gallega”, in *Libro de Konsagrazión. Feixe de poesías galegas*. Madrid: Suc. de Hernando, 139-165.

- Saladino, Rosa (1990): "Language shift in Standard Italian and dialect: a case study", *Language Variation and Change* 2, 57-70.
- Salvador, Gregorio (1988): "Política lingüística", in Gregorio Salvador: *Política lingüística y sentido común*. Madrid: Istmo, 33-46.
- Salvador, Gregorio (2001): "El reino de Cervantes", *El Cultural* [suplemento de *El Mundo*], 18-24 de abril de 2001, 6-9.
- Santamarina Fernández, Antón (1998): *A linguaxe e as linguas. Ramón Piñeiro revisitado ós 30 anos do seu ingreso na Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Santamarina Fernández, Antón (2003): "Resposta", in Rosario Álvarez Blanco: *Varietade e diversidade da lingua. Algunhas reflexións sobre cambio, variación e galego estándar. Discurso lido o día 6 de xuño de 2003, no acto da súa recepción, pola Ilustrísima Señora Dona Rosario Álvarez Blanco e resposta do Excelentísimo Señor Don Antón Santamarina Fernández*. A Coruña: Real Academia Galega, 39-50.
- Seminario de Sociolingüística da Real Academia Galega (2003): *O galego segundo a mocidade*. A Coruña: Real Academia Galega.
- Shapiro, Michael J. (1989): "A political approach to language purism", in Björn H. Jernudd & Michael J. Shapiro (eds.): *The politics of language purism*. Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 20-29.
- Tonnelat, Ernest (1952⁵): *Histoire de la langue allemande*. Paris: Armand Colin.
- Valladares Núñez, Marcial (1884): *Diccionario gallego-castellano*. Santiago de Compostela: Imprenta del Seminario Conciliar Central.
- Vázquez Corredoira, Fernando (1998): *A construción da lingua portuguesa frente ao castelbano. O galego como exemplo a contrario*. Santiago de Compostela: Laiovento.
- Wolfram, Walt (1997): "Dialect in society", in Florian Coulmas (ed.) (1997): *The handbook of sociolinguistics*. Oxford: Blackwell, 107-126.